

СТАНОВИЩЕ

от доктор Григор Найденов Григоров – професор в Юридическия факултет на ПУ „П. Хилендарски“.

на материалите, представени за участие в конкурса за заемане на академичната длъжност „доцент“ на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки; професионално направление 3.6. Право; Гражданско и семейно право.

1. Информация за конкурса:

Със заповед № РЗЗ-4705 от 25.09.2020 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ съм определен за вътрешен член на научното жури по конкурс за заемане на академичната длъжност „доцент“ в Пловдивския университет област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, обявен за нуждите на катедра Гражданскоправни науки на Юридическия факултет. На първото заседание на научното жури, проведено на 8 октомври 2020 г., ми беше възложено да изготвя становище във връзка с оценяването на участниците в конкурса.

Документи за участие в конкурса е подал **единствено** гл.ас. д-р Ангел Йорданов Шопов от Пловдивския университет.

2. Кратки данни за кандидата:

Ангел Шопов е магистър по право на ПУ „П. Хилендарски“ (ПУ) от 1999 г. През 2013 г. му е присъдена образователната и научна степен „доктор“ по научната специалност 05.05.08 „Гражданско и семейно право“ на основание защитена дисертация на тема „Грешката като основание за унищожаемост на договорите“. Ангел Шопов работи като преподавател в катедра „Гражданскоправни науки“ на ЮФ на ПУ „П. Хилендарски“ от 2001 г. и последователно е заемал академичните длъжности асистент и старши асистент, а понастоящем заема длъжността главен асистент. Той е провел редица специализации в областта на гражданското право в чуждестранни Университети – в Холандия, Швейцария, Италия. Участвал е в редица национални и международни научни конференции и други научни форуми. Ангел Шопов е участник в международния научен проект „Общата сърцевина на европейското частно право“ от 2008 г., в който от 2013 г. е национален докладчик в групата за неморалните договори. Той е научен редактор на 4 книги, автор е на два материала в помагала за магистрати.

Ангел Шопов е представил общо 10 публикации за участие в конкурса за доцент, от които 2 монографии и 8 статии и студии. Представил е и 20 статии и студии извън

конкурса, както и Справка за спазване на минималните национални изисквания за заемане на академичната длъжност „доцент“ и Списък на научните трудове.

За рецензиране се приемат хабилитационният труд „Унищожаемост на договорите поради измама“. С.: Сиби, 2019, 224 с., както и 8 бр. статии и студии, представени за участие в настоящия конкурс. По същество, предмет на оценяване е хабилитационният труд, тъй като в голямата си част останалите представени публикации са инкорпорирани в него. Затова предмет на оценяване ще бъдат само тези от тях, които не са включени в хабилитационния труд.

От представената Справка на минималните изисквания за заемане на академичната длъжност „доцент“ се установява, че А. Шопов отговоря на минималните национални изисквания по чл. 2б, ал. 2 и 3 ЗРАСРБ. По показател **А** кандидатът има 50 т. (при изискващи се 50), по показател **В** – 100 (при изискващи се 100), по Показател **Г** – 165 т. (при изискващи се 100), по показател **Д** – 65 т. (при изискващи се 50).

От анализа на горепосочените документи се налага изводът, че са налице условията на чл. 24, ал. 1 ЗРАСРБ, чл. 53, ал. 1 ППЗРАСРБ, както и на чл. 65, ал. 1 и 2 Правилника за развитие на академичния състав (ПРАС) на ПУ за участие на гл. ас. Шопов в конкурса за доцент, което ми позволява, на основание чл. 26, ал. 2 ЗРАСРБ и чл. 54, ал. 2 ППЗРАСРБ, да пристъпя към неговото оценяване.

3. Оценка на научните трудове на кандидата:

3.1. Хабилитационен труд:

3.1.1. Трудът „Унищожаемост на договорите поради измама“ е в обем от 224 с. Той изследва измамата по чл. 29 ЗЗД като основание за унищожаване на договорите. Трудът съдържа списък на съкращенията, увод, три глави и заключение. Към него е приложена библиография с литература. В отделните глави са обособени точки, а в рамките на отделните точки – подточки. При написването на труда авторът е използвал историческия и сравнително-правния метод на научно изследване. Той анализира както законите на развитите държави (основно на Франция, Германия и Италия) по въпросите на измамата, така и уредбата на измамата в източниците на гъвкавото право (Soft law) – Принципите на европейското договорно право, Принципите за международните търговски договори, изработени от УНИДРОА и Проектът на обща референтна рамка. Подробно е анализирана българската съдебна практика по чл. 29 ЗЗД, както и по-важни съдебни решения от чуждата съдебна практика в областта на измамата. Авторът е взел предвид и добросъвестно е цитирал цялата българска литература за измамата – както гражданската, така и наказателната измама. При написването на монографията е използвал и огромна по обем чуждестранна литература – френска, италианска, немска, английска и

руска. Монография е логически структурирана, аналитична, стилът а автора е стегнат, използваният език е ясен и точен.

В **глава първа** се анализират понятието за измама и историческото развитие на правните възгледи за измамата. Изяснява се мястото на измамата сред пороците на волята, като акцентът е поставен върху нейните допирни точки с грешката. Авторът подчертава **двуликия характер** на измамата в гражданското право – тя е основание за унищожаемост на договорите, подобно на грешката, но за разлика от грешката, съставът на измамата включва морално укоримо поведение. Поради това нейните последици се проявяват на плоскостта както на института на недействителността, така и на института на отговорността. Подробно се изследва развитието на възгледите за измамата в Древния Рим, през Средновековието и в съвременната епоха. Авторът заключава, че ако римските юристи разглеждат измамата главно като непозволено и недобросъвестно действие, а правната уредба за нея – като средство за отстраняване на нанесените вреди, постепенно се развиват идеите за измамата като порок на волята. Понастоящем измамата се разглежда основно като порок във волята.

В **глава втора** е изяснен фактическият състав на измамата. Той включва три елемента – 1) умишлено въвеждане в заблуждение, 2) създаване на невярна представа за действителността у измамения и 3) сключване на договора под влияние на създадената у измамения погрешна представа. Съставът на измамата включва обективни (материални) и субективни (психологически) елементи. Подкрепа заслужава изводът, че двата елемента съществуват както у измамващия, така и у измамения (с. 61, 62).

Измамливият умисъл е вид недобросъвестност, който се изразява в заблуждаването на потенциалния съдоговорител с цел той да бъде подтикнат да извърши правна сделка. Умисълът може да се прояви както като пряк, така и като евентуален и се извежда от измамливо поведение на заблуждаващия. Самата недобросъвестност се извежда от неизпълнението на преддоговорното задължение за добросъвестност при воденето на преговори по чл. 12 ЗЗД, включително от неизпълнение на задължението за информация при договаряне. Чрез неизпълнението на задължението по чл. 12 ЗЗД се осъществяват едновременно фактическите състави на унищожаемост на сключен договор и на преддоговорна отговорност по чл. 12 ЗЗД, но едва уважаването на иска за унищожаване на договора открива пътя за търсене на отговорност по чл. 12 ЗЗД (с. 71 и 72). С този извод авторът потвърждава тезата си за двуликия характер на измамата в съвременното гражданско право. Обосновано е схващането, че за установяване на измамливият умисъл не се прилага предположението за вина в

гражданското право, затова измамливият умисъл трябва да бъде установен от измамения (с. 74 и 75).

Умишленото въвеждане в заблуждение може да се изрази в създаването и/или поддържането на погрешни представи у другия контрагент. Авторът посочва белезите на въвеждането в заблуждение като обективен елемент от фактическия състав на измамата (с.78). На тази основа той очертава приложното поле на съвременния *dolus bonus* (добър умисъл, благородна лъжа), при който отсъства целта за заблуда на потенциални клиенти и затова не може да се говори за подвеждащо поведение и за наличието на измама (с. 78–86).

Възможността за осъществяване на измама чрез действие се извежда пряко от чл. 29, ал. 1 ЗЗД. Законът обаче мълчи по въпроса дали измамата при договаряне може да се осъществи чрез бездействие. На основата на анализ на правната уредба, на съдебната практика, както и на решенията по въпроса в чуждите законодателства, авторът обосновава извода, че фактическият състав на измамата може да се осъществи чрез съчетание на действие и бездействие, но не и единствено чрез бездействие на измамващия. Той свързва възможността за осъществяване на измама чрез бездействие с *умишленото* нарушаване на преддоговорното задължение за информация по чл. 12 ЗЗД. Измамващият бездейства, като умишлено не предоставя информацията, която е *от същественото съдържание* на договора. Същевременно той съзнава, че другият съдоговорител не разполага с тази информация, както и че ако я знаеше, той не би сключил договора или би го сключил с различно съдържание (с.119). Тези изводи следва да се подкрепят.

Авторът отграничава измамата чрез непредоставяне на съществена информация от близки (до нея) правни институти, при които правилата на чл. 29 ЗЗД са неприложими. Такива са основно правилата на чл. 363 КЗ във връзка със сключване на застрахователния договор, на чл. 193, ал. 2 и 3 ЗЗД относно неуведомяването на купувача за недостатъците на вещта, ако продавачът е знаел за тях, и правилата на чл. 47–51 ЗЗП във връзка със задължението за даване на информация при потребителските договори (с. 97–99).

Във връзка със създадената невярна представа за действителността у измамения, авторът заключава, че уредбата на чл. 29 ЗЗД цели да санкционира недобросъвестното поведение на измамващия. Поради това, за разлика от грешката, по правило всички видове грешки, създадени у измамения, са релевантни за унищожяемостта на договора. Тук по изключение релевантна за наличието на измама е и грешката в мотива за сключване на договора (с.126).

Във връзка с третия елемент от състава на измамата – измаменият сключва договор под влияние на погрешната си представа), авторът обсъжда познатото в редица

държави деление на измамата на **пълна** и **случайна**. Първата е налице, когато измамената страна изобщо не би сключила договор, ако измамата не беше извършена. При случайната измама измаменият би сключил договор, но при различни условия. Това деление е непознато в българското право, затова и при пълната, и при случайната измама, измаменият има право на унищожаване на договора. Но макар да е непознато, делението на измамата на пълна и случайна има правно значение и у нас. То се проявява във връзка с възможността за приложение на чл. 26, ал. 4 ЗЗД към случайната измама.

Авторът подкрепя схващането, че е възможно частично унищожаване на сключения договор поради измама, по аргумент за по-силно основание от чл. 26, ал. 4 ЗЗД. Споделям направеното от него уточнение, че с оглед спецификите на измамата, случайната измама не е основание за унищожаване на целия договор, ако само измаменият заяви, че би го сключил и без унищожаваните му части (с. 148); не е нужно да се изследва желанието на измамващата страна за запазване на договора в неопорочената му част. Обоснован е и изводът, че преценката дали измамата има решаващо въздействие за сключване на договора, следва да се направи *in concreto*. При тази преценка следва да се вземат предвид способностите на конкретното лице (към което измамата е насочена) да бъде заблудено – неговите възраст, образование, житейски и професионален опит, както и конкретната житейска ситуация, при която договорът е сключен. Не е налице обаче измама, когато лицето е добило погрешни представи за действителността в резултат на своята небрежност (с. 150, 151).

В **глава трета** се разглеждат два особени случая на измама – специалния фактически състав на измама от трети лица и наказателната измама, която е изяснена при съпоставка с гражданската измама.

На основата на богат сравнително-правен анализ и на преглед на нашата практика, авторът разглежда многобройни хипотези, когато източник на измамата може да бъде трето лице. Той заключава, че измамата от трети лица не трябва да се окачествява като голямо изключение от принципа за допускане на унищожаваността, а по-скоро като особено субектно усложнение на фактическия състав на измамата. Прави се предложение *de lege ferenda* в уредбата на чл. 27-35 ЗЗД да се възприеме текст, подобен на този на източниците на гъвкавото право (чл. 3.2.8 ПМТД; чл. 4:111 ПЕДП и чл. II.-7:208 ПОРР).

За първи път в нашата доктрина се прави детайлна съпоставка между гражданската и наказателната измама. С тази съпоставка авторът формално излиза извън предмета на монографичното изследване. Но направеният от него прецизен правен анализ на фактическите състави, приложното поле и законодателни подходи при уреждането на двата вида измама, и изведените от автора обобщения имат не само

теоретично, но и голямо научно-приложно значение. Споделям извода (с. 203), че ако сделката е средство за реализиране на състав на престъпление, не може автоматично да се приеме, че тя е нищожна поради противоречие със закона или морала. Подкрапам и извода, че гражданската и наказателната измама може да съществуват както паралелно, така и самостоятелно в правната действителност, без взаимно да се изключват.

3.2. Оценка на представените статии/студии за участие в конкурса

От представените 8 труда, в хабилитационния труд не е инкорпорирана изцяло единствено статията „**Фактически състав на измамата при договаряне**“ – Студия юрис, 2015, № 1, с. 1-10, <http://web.uniplovdiv.bg/paunov/Stidia%20Iuris/broi%201%20-%202015/Angel%20Shopov.pdf>, ISSN 2367-5314. Затова само тя е предмет на оценяване надолу.

В статията е направен сравнителен анализ на уредбата на измамата при договаряне в континенталната и англосаксонската правни системи. Авторът посочва, че елементите на фактическия състав на измамата са едни и същи в държавите от континенталната правна система, докато подходът на *Common law* е *по-различен*. Там спрямо подобни на измамата случаи се прилага фигурата на *fraudulent misrepresentation*, развита в рамките на института на *misrepresentation*, който има по-широко приложно поле.

3.3. Научни приноси

Сред представените научни трудове на А. Шопов, основен приносен характер за правната наука и за практиката има монографичният труд „Унищожаемост на договорите поради измама“. Той има приносен характер не само защото е първото самостоятелно изследване у нас на измамата като основание за унищожаемост на договорите, но и защото в него са направени анализи, изводи и обобщения, редица от които представляват оригинален принос за развитие на правната наука. Част от тях бяха посочени по-горе, но наред с тях важна научна и научно-приложна стойност имат и следните изводи и обобщения:

На основата на богат сравнителноправен анализ, в труда е очертан ясно фактическият състав на измамата като основание за унищожаемост на договорите, (с. 60, 67–86). Авторът обръща особено внимание на измамата чрез бездействие и нейните особености (с. 86 и сл.), като заключава, че за разлика от грешката по чл. 28 ЗЗД, за измамата, като отделен порок на волята, естеството на грешката у измаменото лице е *правно ирелевантно* за унищожаването на договора. По-специално, за приложението на измамата няма правно значение деленията на грешките като съществени, и на грешки в мотивите, в стойността или в пресмятането.

Приносен характер има изясняването за първи път в нашата доктрина на понятието за *dolus bonus* (благородната лъжа), както и нейното прецизно разграничаване от умисъла като елемент от състава на измамата. При благородната лъжа отсъства умисъл за въвеждане на потенциалните контрахенти в заблуждение, затова сключените от тях договори не подлежат на унищожаване поради измама (с. 79 и сл.).

Научно-теоретично и практическо значение има очертаването на белезите на измамливото бездействие и неговото отграничение от близки правни фигури (с. 92 и сл.). Във връзка с измамата от трети лица, приносен характер има и направеното от автора предложение за възприемане на допълнителен текст в чл. 27–35 ЗЗД, по подобие на уредбата на източниците на гъвкавото право.

Приносен характер има и детайлният анализ и изведените обобщения за съотношението между гражданската и наказателната измама.

4. Критични забележки и препоръки

Основната ми критична бележка е свързана с малкото на брой предложения за подобряване на уредбата на измамата в ЗЗД. При написването на монографията, авторът използва изключително богат нормативен и практически сравнителен материал, както и богатата съдебна практика – българска и чуждестранна, от които струва ми се той би могъл да изведе и да направи повече такива предложения. По същество предложението му е само едно и е свързано със състава на измамата, причинена от трето лице (на с. 172). То обаче е твърде общо и трудно би могло да подпомогне законодателя с оглед бъдещото изменение на чл. 27–35 ЗЗД.

Все във връзка с анализирания богат сравнителен и емпиричен материал, смятам, че монографията би имала несравнимо по-висока стойност, ако авторът беше очертал кръга на лицата, които са трети по отношение на измаменото лице, и тези, които не се считат за трети лица, с оглед приложението на общия състав на измамата по чл. 29, ал. 1 ЗЗД или на специалния състав по ал. 2.

Във връзка с общите елементи между фактическите състави на измамата и на грешката като основания за унищожаване на договора, не смятам за съвсем удачен подходът на автора да очертае фактическия състав на измамата чрез препращане за детайлите към казаното в неговата монография за грешката. В случая безспорно се избягват повторения, но смятам, че техниката на препращането ще затрудни читателя. Струва ми се, че авторът следваше, макар и по-схематично, да възпроизведе в монографията за измамата общите елементи в двата фактически състава.

Заклучение

Направените критични бележки не омаловажават достойнствата на хабилитационния труд (и останалите научни трудове) на гл. ас. А. Шопов, на които давам висока положителна оценка. Кандидатът е положил огромни усилия при написване на своя труд и е постигнал значими научни резултати. Трудът му съдържа оригинални научни и научно–приложни резултати, които имат приносен характер и спомагат за развитието на гражданско–правната наука и за подпомагане на съдебната практика при прилагане на правилата на ЗЗД за измамата. Наред с хабилитационния труд, А. Шопов е представил и други – достатъчни по брой и качество – публикации. Хабилитационният труд не преповтаря дисертационен труд на А. Шопов за придобиване на научната и образователна степен „доктор“. Нямам данни и за плагиатство при написването на труда.

Научните трудове, представени от А. Шопов при участието му в конкурса за доцент, покриват и дори надхвърлят минималните изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България, на чл. 53, ал. 1 на Правилника за прилагане на ЗРАСРБ, както и изискванията на чл. 65, ал. 1 и 2 ПРАС на ПУ, за заемането на академичната длъжност „доцент“ в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки; професионално направление 3.6. Право; Гражданско и семейно право.

Поради това, като потвърждавам високата си положителна оценка за оценяваните научни трудове, препоръчвам на Научното жури да изготви доклад–предложение до Факултетния съвет на Юридическия факултет при ПУ „П. Хилендарски“ за избор на главен асистент Ангел Йорданов Шопов на академичната длъжност „доцент“ във ПУ „П. Хилендарски“ по област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки; професионално направление 3.6. Право; Гражданско и семейно право.

6 ноември 2020 г.

Изготвил становището:

(проф. д-р Григор Григоров)